

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMENÍ V PRAZE

FILMOVÁ A TELEVIZNÍ FAKULTA

Katedra dokumentární tvorby

BAKALÁRSKÁ PRÁCE

Dokument a seriál objevující krajinu severních Čech

Jan Hušek

Vedoucí práce: doc. Vít Janeček

Oponent práce: MgA. Lucie Králová

Datum obhajoby: 9. 9. 2021

Přidělovaný akademický titul: BcA

Praha, 2021

ACADEMY OF PERFORMING ARTS IN PRAGUE

FILM AND TV SCHOOL

Documentary film class

BACHELOR THESIS

**Documentary film and tv series exploring the north part
of Czech republic country.**

Jan Hušek

Head of Thesis: doc. Vít Janeček

Opponent of Thesis: MgA. Lucie Králová

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma:

“Dokument a seriál objevující krajinu severních Čech.”

vypracoval samostatně.

V Praze 9.9.2021

Abstrakt

Tři audiovizuální díla, které spolu na první pohled žánrově nijak nesouvisí.

Temná televizní minisérie HBO.

Komediálně sarkastický seriál s velkým obsahem černého humoru.

Dokumentární portrét tří osob na hranici dospělosti.

“Pustina”¹

“MOST!”²

“Nic jako dřív”³

To, co mají společné je místo a charakteristika krajiny, kde byli natočeny. Všechny díla mluví o tom samém, ale jiným způsobem.

V této práci porovnávám přístupy tvůrců a přístupy samotných děl ke specifické krajině severních Čech. Snažím se porovnat v čem jsou si podobná, v čem naopak rozdílná. Co vedlo tvůrce v poměrně krátkém časovém rozmezí let 2016, 2017 a 2019 točit v krajině Sudet?

Co na této krajině, co na těchto zfilmovaných příbězích přitahuje diváka?

Existují viditelně Sudety - kraj který sebou nese hodně bolesti a zapomnění ještě dnes? Nebo je to jen přikrášlená fantazie tvůrců? Jaké příběhy se v audiovizuálních dílech situovaných do této krajiny odehrávají i napříč historií?

Na základě rozhovorů s tvůrci, které jsem následně přepsal analyzuji jakým způsobem tvůrci přemýšlejí ve vztahu k této krajině. Co je samotné upoutalo? Jak oni samotní tuto krajinu nahlíží?

¹ Pustina [TV Seriál] Režie Ivan Zachariáš, Alice Nellis. Česko, 2016

² MOST! [TV Seriál] Režie Jan Prušinovský. Česko, 2019

³ Nic jako dřív [dokumentární film] Režie Lukáš Kokeš, Klára Tasovská. Česko, 2017

Poděkování:

Chtěl bych poděkovat svému vedoucímu bakalářské práce doc. Vítu Janečkovi, za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování této práce.

Obsah

1. Úvod
2. Zdroje
3. Co to jsou Sudety?
4. Zásadní historické události Sudet
 - 4.1 Divoký odsun - divoký přísun
 - 4.2 Divoký přísun
 - 4.3 Od komunismu dodnes
5. Sudety ve filmu napříč historií
6. Co nás fascinuje na Sudetech?
7. Co na této krajině fascinuje filmaře?
8. Představení vybraných audiovizuálních děl poslední doby
 - 8.1 “Pustina” - thrillerová mini série
 - 8.2 “MOST!” - Satirický televizní seriál.
 - 8.3 “Nic jako dřív” - Dokumentární film
9. Vzájemná podobnost
10. Závěr

1. Úvod

Psaní této práce jsem si vybral z osobních důvodů. Krajina severních Čech potažmo celého pohraničí mě přitahuje. Několikrát jsem si pokládal otázku: Čím?

Čím mě přitahuje krajina severních Čech?

Možnou částečnou odpověď jsem našel v úryvku textu na začátku filmu "Alois Nebel."

Jeho příběh sice není ze severu Čech, ale z Jesenicka. Jesenicko však spadalo také do kraje bývalých Sudet.

Až na výjimky je krajina táhnoucí se po našem pohraničí podobná. Nese si totiž v sobě pomíjivost, bolest, krásu, samotu a zapomnění.

Tuto práci jsem si vybral proto, že tato krajina ve mě probouzí mého vnitřního samotáře, kterého si v sobě neseme více či méně každý.

A já mám často chuť být touto krajinou spolknut.

*"Lidé sem přicházeli ze severu. Nesli si motyky, pily sekery a hlavně spoustu síly, protože tady jí bylo k životu hodně zapotřebí. Nebyli sami, protože tenhle kraj samotáře polyká."*⁴

Tato bakalářská práce se snaží hlouběji prozkoumat, co tento kraj v rámci dějin zažil. Proč si nese přídavné jméno "vykořeněný?"

⁴ Alois Nebel [film] Režie Tomáš Luňák. Česko/Německo, 2011

Jaké filmy se v něm v průběhu dějin točili? Jaké se odehrávají příběhy v těchto filmech?

Co nás na této krajině může fascinovat?

V závěru práce se snažím porovnat tři díla poslední doby let 2016-2019, které mě přivedli k většímu zájmu o tuto krajinu a historii v ní.

Snažím se pojmenovat, co je na této krajině pro filmaře a pro diváka poutavé. V čem jsou si tyto díla podobná? V čem jsou odlišná?

Řeč je o televizní minisérii HBO - Pustina. Dokumentárnímu portrétu tří mladých osob na sklonku dospělosti, kteří vyrůstají na severu Čech a velmi divácky úspěšný satirický televizní seriál MOST!

“Pustina”, “Nic jako dřív” a “MOST!”

Hlavním zdrojem mé bakalářské práce jsou rozhovory s tvůrčími pracovníky televizní minisérie HBO “Pustina”, komediální televizní série České televize “Most!” a dokumentárního portrétu několika dospívajících lidí těsně před maturitou “Nic jako dřív.”

2. Zdroje

Hlavním zdrojem mé bakalářské práce jsou rozhovory s autory všech zmíněných děl.

Televizní minisérie “Pustina.”

Rozhovor mi poskytli:

Režisér Ivan Zachariáš

Scénárista Štěpán Hulík

Spoluautor námětu a kameraman druhé kamery Lukáš Kokeš

Producent Tomáš Hrubý.

Za televizní minisérii “Most!” mi rozhovor poskytli:

Scénárista Petr Kolečko

Producent Michal Reitler.

O “Nic jako dřív” se mnou mluvil režisér a kameraman Lukáš Kokeš.

Tyto rozhovory jsem přepsal a budu z nich ve své práci vycházet. Základem rozhovorů jsou strukturované otázky, ty jsou pro každého respondenta přizpůsobeny s ohledem na jeho postavení ale drží jednotný charakter, často se ptám na stejné otázky, abych docílil komplexního obrazu na různorodé přístupy a záměry ve tvorbě výše zmíněných děl. Díky tomu budu schopen porovnat různá díla natočená v kulisách jednoho kraje.

3. Co to jsou Sudety?

Pojem Sudety je znám již od starověku. Ačkoliv význam tohoto slova není jednoznačný nejspíše je to označení pro výraz keltského původu, který v překladu znamená: “Les kanců.”

“Na mapách takto začal být označován souvislý masív pohraničních hvozdů táhnoucí se od Lužických hor po Jeseníky, který odděloval Čechy s Moravou od Slezska.”⁵

Kolem roku 1866 dal tento geografický termín do souvislosti s ním německé obyvatelstvo. A to jednoduše proto, aby tak byli rozlišení němci z území Čech s němci z alpských zemí.

Vzniká tak pojem “sudetský Němec.”

4. Zásadní historické události Sudet.

Ačkoliv jsem si myslel, že tuto kapitolu shrnu nějak v rychlosti, aby si čtenář této práce pouze připomenul základní informace o vystěhování Němců z našeho pohraničí, tak jsem usoudil, že je potřeba rozebrat to o trochu více podrobněji.

Jedná se zde o složitou kapitolu našich dějin 20. století, jejíž dopady sahají až do dnes. Ačkoliv tato práce není o rozboru historických událostí, nemohu to odbýt pouhým stručným opakováním některých milníků.

⁵ Historie jednoho pojmu: Odkud se vzalo slovo Sudety? | 100+1 zahraniční zajímavost. 100+1 zahraniční zajímavost [online]. Copyright © Extra Publishing, s. r. o. 2007 [cit. 06.08.2021]. Dostupné z: <https://www.stoplusjednicka.cz/historie-jednoho-pojmu-odkud-se-vzalo-slovo-sudety>

Nejzásadnější historické události, které ovlivňují toto pohraniční území až dodnes začínají v roce 1918 se vznikem samostatné Československého státu. Tehdy se ze sudetských Němců, kterých mohlo být odhadem minimálně dva miliony, ze dne na den stala národnostní menšina na našem území.

Velká část z nich odmítla uznat Československý stát kvůli tomu, že se nechtěli vzdát majoritního postavení v rámci národnosti Rakousko-Uherské monarchie. Dokonce proti vyhlášení samostatného Československa 4. března roku 1919 demonstrovali jednodenní generální stávkou v městech jako je Liberec, Moravská Třebová nebo Kadaň. Demonstrace byli potlačeny československou armádou a vyžádali si 54 mrtvých.

S ohledem na nadcházející události, které se nesmazatelně zapsali do historie celého světa, lze lépe chápat, jak velké napětí panovalo mezi Němci a našim obyvatelstvem, již dvacet let do začátku války.

To napětí bylo neviditelné a ne vždy stejnoměrné. Musíme chápat, že ne všichni se navzájem nenáviděli stejnou měrou. Dá se podle mě ale říci, že Češi v tomto období byli o něco víc na pozoru. Zatímco Němci si plíživě osvojovali čím dál větší pocit nadřazenosti.

Vzhledem k tomu, že se Němci stali vlivem těchto událostí na našem území menšinou, přimělo je to k ještě většímu vzájemnému stmelování.

Postupem času se ale mohlo zdát, že napjatá atmosféra mezi Němci a našim obyvatelstvem postupně opadá.

V té době bylo zcela běžné, že se uzavírali sňatky v nichž byl jeden Němec a druhý Čech. Přátelství a manželství mezi oběma národnostmi byli naprosto normální.

Jednoznačná stopka ale nastala velkou hospodářskou krizí a nástupem Hitlera k moci v roce 1933.

Konrád Henlein se poté ujal národní mobilizace se svojí Sudetoněmeckou stranou, která se poté stala pro-nacistickým uskupením. Využil pro její název zpolitizovaný výraz z 19 století - Sudety.

Němci si tak nárokovali toto území jako své vlastní, což jim zakrátko potvrdila i mnichovská dohoda, kvůli které jsme naše pohraniční území bez jakéhokoliv boje odevzdali Třetí říši.

Již po mnichovské dohodě odchází z pohraničí zhruba 160 tisíc osob z nichž z 85% tvoří Češi. Zbývající procenta patří židům a německým antifašistům. Odcházeli jednoduše ze strachu.

Zde pramení náš národní vztek. Z toho, že jsme nemohli nijak bránit naše území a odevzdali jsme ho bez boje.

Tento vztek dostane příležitost dostat se z některých občanů naší vlasti o 6 let později. V květnu 1945.

4.1 Divoký odsun - divoký přísun.

Přeskočme nyní válečné období let 39-45 a podívejme se na "finální" fázi našeho pohraničí. Píšu finální (konečná) neboť od té doby se nic zásadního, coby ovlivnilo natolik tuto krajinu a obyvatelstvo v ní, nestalo. Od té doby až dodnes je naše pohraničí rozeznatelné od zbytku republiky nejen na geografických mapách.

Tato "finální" fáze startuje ihned v květnu 1945.

Tehdy se celou Evropou vzedmula nenávist vůči všemu německému.

Historici ji často pojmenovávají jako:

Divoký odsun, divoký přísun.

Je to období velkého zmatku, ve kterém historici často polemizují, kdo, kde a jakým způsobem organizoval odsun německého obyvatelstva z našeho pohraničního území.

Abych stejně jako historici nezabředl do velkých polemik budu se snažit držet, co nejvíce jednoznačných faktů.

Již několik týdnů do konce války zasedala naše vláda v exilu v Londýně s tématem odsunutí Němců z našeho pohraničí ihned po válce.

Edvard Beneš, předseda exilové vlády a politik s mírným přístupem navrhoval odsunutí pouze německých sympatizantů s nacistickým režimem, což by dohromady dávalo zhruba třetinu z celkového počtu Němců v našem pohraničí.

S tím ale nesouhlasila vláda v Londýně. Jasně to objasňovala tím, že není možné po skončení války, v obrovském zmatku jenž předpokládali, určit, kdo bude tím "posledním spravedlivým", který řekne, který z Němců na našem území je ten, který může zůstat a ten, který musí odejít.

Navrhovali tedy "oddělení znesvářených etnik". V tomto případě to znamená odsunutí všech. Tedy téměř dvou milionů sudetských Němců.

Byli projednávány několik organizačních plánů z nichž například jeden navrhoval provést odsun dvou milionů lidí během jednoho týdne. Což by bylo prakticky nemožné.

Konkrétní rozkaz, konkrétní plán a od koho konkrétně vyšel o tom historici dodnes polemizují.

Na odsunu německého obyvatelstva je zajímavý fakt, že se odsuňovalo pouze do sovětské zóny. To znamená, pouze tam, kde sovětská armáda osvobodila Evropu od nacistů. Američané s odsunem nesouhlasili. Edvard Beneš nechtěl způsobit mezinárodně diplomatický problém.

Zmiňuji to zde proto, abychom si zkusili představit, jak celá tato součást našich dějin je rozporuplná, kontroverzní, nejednoznačná.

V naší historii se často bavíme o těch největších excesech v rámci odsunu Němců. Jako je například masakr v Postoloprtech, který si vyžádal 763 obětí, které byly zastřeleni naší armádou bez soudu. Ten by se v rámci dnešních zákonů kvalifikoval jako genocida.

Musíme si ale pokusit představit, jaká byla atmosféra ihned v květnu 1945. Velkému množství lidí se pravděpodobně ulevilo, že 6 let dlouhá válka je u konce. Bezprostředně potom uvrhli zrak na ty, kteří jím toto utrpení způsobili.

V období ihned po válce nebyl nastavený žádný režim. Tím mám na mysli, že nějakou dobu trvalo, než se ustanovila pevná vláda, policie, základy stabilní společnosti.

Je to chvilkové období ve kterém se může stát cokoliv a nikoho nemusí postihnout žádný trest. Nemluvíme o žádné anarchii, nýbrž zmatku který na našem území, potažmo skoro v celé Evropě na moment zavládl.

V tomto období začal takzvaný "Divoký odsun." Slovo divoký dostal až ex-post. Začal se mu tak říkat z mnoha důvodů. Jednak pro zmatenou, a co nejrychlejší organizaci odsunu velkého množství lidí za naše hranice. Za další pro podmínky za jakých byl uskutečněn. Tento fakt nejvíce zmiňují němečtí pamětníci.

Co se týče našeho současného vnímání této kapitoly dějin, tak máme velmi často pocit, že odsun byl postaven pouze na brutalitách.

Vraždy, popravy, znásilňování.

Je možné, že tento, do jisté míry explicitně přehnaný a omezený pohled máme právě díky filmům, které se tímto tématem zabývali.

Nechci to zlehčovat. Ano, dělo se to. Ale nebylo to tak v každém případě.

Když zmiňujeme hněv a chuť po pomstě za činy nacistů, který hnal české obyvatelstvo k naprostému nekontrolovatelnému lynči, tak je třeba poznamenat, že nahněvaný dav lůzy toužící po pomstě není schopen zorganizovat náročnou organizační a logistickou práci při odsunu skoro dvou milionů lidí.

Proto, když hovoříme o masakrech, které doprovázeli odsun, jako je masakr v Postoloprtech nebo pochod smrti při odsunu Němců z Brna bavíme se do jisté míry o výjimečných případech. Svoji brutálností, ale předčívají nad vším.

4.2 Divoký přísun

Během tří let se vlivem divokého odsunu a přísunu dalo do pohybu na 5 milionů lidí.

V naší historii neznámé žádné další období ve kterém by takový počet osob změnilo během krátké doby bydliště a povolání.

Motivace Čechů - jít do pohraničí, byla jednoduchá. Majetek. Vidina velmi jednoduchého získání, přivlastnění si objektů, statků, chalup vedla k masovému přísunu lidí zpět do pohraničí.

Jít do pohraničí mohl každý, kdo chtěl. Lidé se o možnosti obsazení prázdných objektů po Němcích dozvěděli skrze rozhlas a noviny.

Mezi prvními, kdo do tohoto kraje přicházeli byli obyvatelé, kteří tam dříve žili. Ty nazýváme "repatrianty."
Dále sem přicházeli vídeňští Češi, jugoslávští Češi, rumunští Češi.
Zkrátka všichni, kteří měli české kořeny a chtěli se znovu navrátit do vlasti.

Někteří přicházeli pouze si nakrást. Přišli, vzali na vozy, co mohli a vraceli se zpět do vnitrozemí.

Kolem roku 1947 na toto území přichází zhruba dvě stě tisíc volyňských Čechů, kteří bojovali za sovětský svaz a byl jim slíben nový začátek v pohraničí.

V tomto roce jsou ale již nejlepší místa, statky a chalupy obsazeny. Zde vznikají třecí plochy mezi obyvateli.

Abychom si ještě více ilustrovali jak moc dramatické celé toto vysídlení a osídlení bylo, přicházím s dalším historickým příkladem.

“Když se na jaře 1947 nepodařilo získat naší vládě maďarské dobrovolníky na jižním Slovensku, kteří by přišli a osídlili pohraničí, přišla vláda s návrhem dostat je sem násilím. Zhruba 11 tisíc rodin, tak bylo vlakem v noci násilně deportováno do pohraničí.

Když se po únoru 1948 - (komunistickém převratu v naší zemi) situace uklidnila, tak se tyto rodiny vraceli zpět. Zajímavé ale, že ne všichni. Někteří zůstali.”

6

4.3 Od komunismu dodnes

Při příchodu komunistů k moci se Sudety stávají jakousi laboratoří spojovány s nadějami na rychlejší vytvoření spravedlivější komunistické společnosti, ale po krachu těchto osídleneckých vizí získaly pověst problémového vykořeněného regionu.

Proč vykořeněný?

Musíme si představit, že každý kraj, každé město, každá obec má nějakou svoji historii. Historii tvoří lidé, kteří na tom místě bydlí. Ti lidé si místo na kterém

⁶ <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/213452801400023/>

bydlí po mnoha let upraví k obrazu svému. Tak, aby to fungovalo. Aby se zde dobře žilo.

Lidé zmizí. Přijdou na jejich místo jiní. S úplně odlišným pohledem na žití.

Například na nějakém místě je po mnoha desítek let něco, co přijdou jiní během chvilky zbořit, přestavět, vykrást.

Tímto způsobem do roku 1950 zmizelo z pohraničních oblastí 333 vesnic. Neměl o to nikdo zájem, některé domy, byly odvezeny cihlu po cihle někam jinam.

Nyní se bude jednat o mojí domněnku, ale mám pocit, že nebudu příliš daleko od pravdy. Když lidé odvázejí domy cihlu po cihle jinam, mizejí z map celé vesnice, které měli svojí historii, tak se z nějakého místa, celé oblasti pohraničí stane vykořeněný kraj. Z celých těchto oblastí je dodnes jakýsi pomník pomíjivosti. Na lidi, kteří v těchto oblastí bydlí dodnes to nutně musí vědomě, či nevědomě dopadat.

“Pohraničí je dodnes jiné než zbytek země. Podobně, jako je v německých statistikách stále zřetelné rozdělení na západní a východní část země a očekávaná délka života stále respektuje železnou oponu, vystupují z mapy Česka bývalé Sudety.”⁷

Dodnes je to svým způsobem vyloučená lokalita. Stopy minulosti ovlivnily zásadně dnešní vývoj.

“Statistiky nezaměstnanosti, kvality vzdělání nebo volební účasti v Česku dodnes kopírují hranice historických Sudet.”⁸

⁷ Existují Sudety? Hranice jsou zřetelné i sedmdesát let po vysídlení Němců. *Interaktivní vizualizace Českého rozhlasu* [online]. Copyright © 2016 Český Rozhlas [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: <https://interaktivni.rozhlas.cz/sudety/>

⁸ Existují Sudety? Hranice jsou zřetelné i sedmdesát let po vysídlení Němců. *Interaktivní vizualizace Českého rozhlasu* [online]. Copyright © 2016 Český Rozhlas [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: <https://interaktivni.rozhlas.cz/sudety/>

Vyšší nezaměstnanost souvisí s další charakteristikou oblastí: nízkou vzdělaností. Je tu z celého Česka největší podíl lidí, kteří dokončili pouze základní školu.

Nízká vzdělanost, vyšší nezaměstnanost, velký počet sympatizantů k radikální pravici. Ale i nejvyšší počet potratů z celé České republiky.

ÚZIS - Ústav zdravotnických informací a statistik ČR vydal v roce 2018 rozsáhlou statistickou zprávu o potratech v roce 2016.⁹

Ve zprávě lze nalézt počet potratů podle krajů.

V Ústeckém kraji v roce 2016 proběhlo 3611 potratů na 822 300 obyvatel.

Pro srovnání- Hlavní město Praha s 1,267 milionů obyvatel 4358 potratů.

Na 1000 obyvatel v roce 2016 v Ústeckém kraji tak připadalo - 4,39 potratů na 1000 obyvatel.

Hlavní město Praha - 3,42 potratů na 1000 obyvatel

Tyto čísla jsou podobná, těm který vydal Český statistický úřad v minulém roce 2020.

Tímto jsem chtěl ilustrovat, že hranice, které oddělují území bývalých Sudet od zbytku republiky nejsou pouze ty základní, ihned viditelné. Jako například procento nezaměstnanosti nebo nízká vzdělanost.

Ovšem musíme uvážit, že jedno s druhým spolu souvisí.

Název Sudety se po roce 1945 někteří zástupci českého lidu snažili vytlačit z úředního jazyka i z povědomí. Což se povedlo pouze částečně. V původní mluvě tento výraz zůstal, ale do úředního jazyka se dostal neutrální pojem "Pohraniční území."

⁹ Potraty 2016 - ÚZIS ČR. *Úvod - ÚZIS ČR* [online]. Dostupné z: <https://www.uzis.cz/index.php?pg=record&id=8264>

Snaha vytlačit slovo “Sudety” z našich slovníku je snahou vymazat historický pojem “sudetský Němec.”

Zde se setkáváme s historickým dilematem.
Jak se s tím vyrovnat?

Je správná metoda vyrovnání se s minulostí, že jí prostě odstraníme ze slovníků a zakážeme o ní mluvit?

Řekl bych, že ne.

Co je tedy správné?

Nedokážu říct. Pravděpodobně, žádný konkrétní recept, žádná jediná pravda neexistuje.

5. Sudety ve filmu napříč historií

Zde bych rád navázal na konec předešlé kapitoly.

Jak se vyrovnat s naší historickou minulostí?

Ačkoliv si tato práce neklade za cíl zodpovědět přímo tuto komplikovanou otázku, mohu v této kapitole popsat, jakým způsobem filmaři napříč historií, zobrazovali tuto krajinu a historické události, které se v ní udály.

Film přeci jen může sloužit jako prostředek k pochopení některých historických událostí.

Tato práce je o vybraných audiovizuálních dílech poslední doby - let 2016-2019. Zdá se mi ale důležité v krátkosti zmínit, jaké filmy zde vznikaly napříč historií a jaké byly jejich témata.

Neshlédl jsem všechny filmy od roku 1939 až dodnes, ale vybral jsem si napříč časem, ty které mi osobně přišly zajímavé zde zmínit.

Nehodlám tyto filmy do hloubky rozebírat v kontextu jejich obsahu a doby ve které vznikly. Jsem si vědom šířky tohoto tématu, o kterém by mohla vzniknout celá samostatná práce. Chtěl bych pouze na pár příkladech ukázat, jak se filmový vztah k této krajině mění nebo naopak zůstává stejný. Díky tomu můžeme v závěru pochopit jak se mění tato krajina v rámci historie a jak se mění náš pohled na ní.

Společným faktorem historických filmů od roku 1939, které vznikly v pohraničí, nebo si nesly téma pohraničí byl vztah Němců a Čechů. A to od roku 1939 do současnosti.

Co se v těchto filmech mění je pohled na německé obyvatelstvo.

Zásadní začátek filmového vyobrazování této krajiny je podle mého dobový dokument "Crisis - Krize" z roku 1939. Který natočil Herbert Klein.

Herbert Klein měl původně představu, že zde natočí hraný film, kde chtěl parafrázovat motiv Romea a Julie. On měl být chlapec ze sudetoněmecké rodiny a ona dívka z české rodiny. Když však filmaři na vlastní oči viděli realitu, která v roce 1938 panovala, přišlo jim vyzývavější, aby zde natočili dokument.

Krize je snímek, který apeluje proti pasivitě. Informuje o rozpínavosti Třetí říše na sklonku začátku druhé světové války. Ukazuje události v našem pohraničí. Zmiňuje Mnichovskou dohodu. Jak to v našem pohraničí vypadalo těsně před válkou. Unikátní je v tom, že jej natočil štáb z USA, takže se jedné o pohled "zvenčí."

Když nepočítáme snímek "Krize", který je snímkem dokumentárním můžeme říct, že od roku 1945 do roku 1989 je výrazný znak v negativním zobrazování Němců, a ten se ještě napříč těmito roky proměňoval.

Vyšší výskyt Němců v našich filmech je spojován s prvním desetiletím po druhé světové válce. Je to dáno oblibou válečných filmů.

Ihned v roce 1945 vznikají tři filmy s tematikou druhé světové války:

“V horách duní”¹⁰, “Nadlidé”¹¹ a “Hrdinové mlčí”¹²

Hlavním tématem těchto filmů je protinacistický odboj.

Z mého pohledu tyto filmy vznikaly ihned po válce pro “spravení sebevědomí” v naší společnosti. Oslava hrdinství. Láska k vlasti.

Změna ve vyobrazování pohraničí v předválečných a poválečných událostí v něm nastane ihned dva roky po uvedení těchto filmů. V roce 1948. A to když nastane komunistický převrat.

V ideologii budovatelského komunismu známého pod pojmem “socialistický realismus” se Němci v takových filmech vyobrazují podle schématu třídního boje. Češi a Slováci jsou nejčastěji prostí dělníci z nižší a střední třídy. Němci jsou dobře situovaní lidé.

Tímto bylo snahou v divákovi vzbudit vztek na nespravedlnost, že Němci se v této době měli materiálně lépe. Navazující historické události týkající se odsunu Němců z pohraničí potom působí jednoznačně jako lidová spravedlnost. Které není třeba nijak více diskutovat.

Všeříkajícím příkladem, kde se tento třídní boj projevuje je film “Nástup”¹³ od režiséra Otakara Vávry.

¹⁰ V horách duní [film] Režie Václav Kubásek. Československo, 1946

¹¹ Nadlidé [film] Režie Václav Wasserman. Československo, 1946

¹² Hrdinové mlčí [film] Režie Václav Cikán. Československo, 1946

¹³ Nástup [film] Režie Otakar Vávra. Československo, 1952

Což je podle mého úsudku křečovitý kýč jenž se komunisté snažili ukázat s jakým odhodláním a houževnatostí vybudují spravedlivou společnost v kulisách pohraničí z něhož odsunuli zlé, války chtivé němce.

Z dnešního pohledu je až nepříjemné sledovat jakým způsobem jsou v takovém filmu glorifikováni Češi odhodláni budovat a jít naproti světlejším zítřkům.

Toto vyobrazování patří do budovatelské éry takzvaného “socialistického realismu”, který je spojen s kultem osobnosti. Ten polevuje v 60 letech.

Když nyní přeskochíme třicet let dostaneme se k výrazné změně ve stylu vyprávění příběhů o této krajině.

V roce 1980 přichází režisér Karel Kachyňa s filmem “Cukrová bouda”¹⁴

Což je zajímavý obrat ve vyobrazování tématu poválečného pohraničí. Není zde přítomna nadšená budovatelská tendence ani heroické motivy boje proti nacistům a bývalým obyvatelům tohoto kraje. Místo toho Kachyňa přichází s jistou dávkou melancholie a smutku.

Díky příběhu vdovy se dvěma syny, která se přistěhuje do severomoravské vesnice, aby zde po smrti manžela zkusila žít od znova zjišťujeme, jaký mohl být život v tomto čerstvě poválečném kraji.

Kachyňa zde vycházel z námětu z novely od Vladimíra Körnera nesoucí název “Zrození horského pramene”¹⁵

Horský pramen je zde parafrázován jako pramen vody, který zde nechal upravit a zkrášlit neznámý sudetský Němec před válkou potom, co se mu narodil syn.

¹⁴ Cukrová bouda [film] Režie Karel Kachyňa. Československo, 1980

¹⁵ Körner, V.: Zrození horského pramene. Praha 1979

Již na tomto malém příkladu Kachyňa zpřítomňuje, že člověk německé národnosti nebyl primárně ten zlý. Ale, že ho dokážeme chápat. Cítit s ním. Že v této krajině po sobě zanechal i to dobré.

Na závěr nemohu nezmínit zásadní seriálové dílo české televize - "Zdivočelá země"¹⁶

Která je svojí délkou - 41 hodin a množstvím obsahu, pro mě nyní velmi obtížně uchopitelná, abych jí dokázal shrnout do pár vět.

Oproti všem zmiňovaným dílům napříč 20. stoletím je výrazným rozdílem, že Zdivočelá země otevřeně kritizuje oba dva režimy. Jak nacistický, tak komunistický.

Svojí velkou inspirací divokým západem, díky které mají některé postavy tohoto seriálu "americké" přezdívky.

s nádechem svobody západu. Už jen proto, že některé postavy mají své

6. Co nás fascinuje na Sudetech?

Když pominula potřeba filmařů zpracovávat příběhy z našeho pohraničí pouze jen jako konflikt mezi německým a českým obyvatelstvem, které byly od roku 1948 velmi často využívány v rámci komunistické propagandy, tak se do hledáčku dostávají sociální příběhy často obyčejných lidí, které již nejsou tolik politizované.

V rámci této práce můžeme hovořit, že tak nastalo ve výše zmiňovaném filmu Cukrová bouda, který natočil Karel Kachyňa.

Obecně, tak mluvit nemohu, neboť není ani mým záměrem prozkoumat v této všechny filmy napříč historií odehrávajících se v krajině pohraničí.

¹⁶ Zdivočelá země [TV seriál] Režie Hynek Bočan. Česko, 1997-2012

Od momentu, kdy politika a téma druhé světové války přestane být v těchto filmech a seriálech tím primárním, začneme se více soustředit na obyčejného člověka, který se v této krajině pohybuje.

Jistě, politické události a téma války jsou i nadále přítomny, ale není to tím nejpodstatnějším s čím se v těchto dílech začínáme více a více setkávat.

Můžeme uvažovat, že se tak stalo v rámci plynutí času. Příběhy z války a příběhy o válce přestali být tolik poutavé, tak jako byli ihned po skončení války. Daleko zajímavější byl vývoj lidských příběhu díky událostem války. Tím se dostává daleko více do popředí obyčejný člověk a my, coby diváci jsme v těchto filmech přítomni sledování psychologického dramatu.

Psychologické drama nám nabízí, díky své nejednoznačnosti v rámci filmových charakterů - hodný versus zlý - otázky ohledně života samotného. Dává divákovi prostor pro zamyšlení.

Nechtěl bych zde tvrdit, že v dřívějších filmech z krajiny Sudet, z dnešního pohledu v těch starších, nebyl prostor k zamyšlení. Nebo, že tyto filmy jsou emocionálně vyprázdňené.

Podle mého názoru jsou ale více než o individuálním člověku, o celém společenství. Často o celém národu.

Národ versus jiný národ.

Nyní bych nerad, aby to vyznělo, že tyto přístupy srovnávám. Že srovnávám filmy, které vyzdvihovali národ, společnost, vlastenectví nad individuálního člověka. Vnímám zde tu choulostivost tématu, a přikládám zde na moment malé odbočení v rámci těchto úvah.

Otázka zní: Zda-li vnímání pojmu "vlastenectví" - láska k vlastní zemi a národu v nás nepošlapalo 40 let komunistické nadvlády?

Zda-li to od té doby nevnímáme jen jako diskutabilní téma.

Co je to láska k vlastnímu národu? K vlastní zemi? Co na naší zemi milujeme?

Myslím si, že to mohla nastartovat kapitulace a odevzdání Sudet Němcům. Tehdy to jednoznačně muselo otrást společným sebevědomím národa.

Když se podíváme na snahu podpořit toto sebevědomí ve filmech ihned po válce a rozdílu, který nastává ihned v roce 48 s nástupem komunismu.

Co zjistíme?

Že jediné, co nám zbylo je náš národní cynický humor. Snaha alespoň se nad vším povznést. Jenže tato snaha a tento humor neexistuje ve většině audiovizuálních děl ze Sudet. A to mi přijde fascinující.

Možná se dá i dokonce říct, že audiovizuální díla z pohraniční krajiny jsou rozeznatelná od zbytku audiovizuálních děl z celé republiky. Otázka čím? A jak to pojmenovat?

K cynickému humoru se ještě v rámci této práce vrátím, až budu srovnávat jednotlivá díla, které jsem si vybral.

Pojďme se ale opět vrátit k otázce, co nás fascinuje na Sudetech?

Hovořil jsem už o psychologickém dramatu. Ten s tím souvisí. Podle mého názoru nás všechny více, či méně přitahuje zvědavost k dějům minulých dob. Zajímá nás proč je tento kraj rozeznatelný od zbytku republiky spíše v negativních číslech.

Co nás přitahuje nejvíc, je melancholie a pomíjivost. Pocit pomíjivosti, který často není pouze pocitem, ale vidíme ho na vlastní oči. Například, když zavítáme do těchto krajů a ocitneme se někde v lese, kde jsme najednou sami.

Není to ten stejný pocit, jako zůstat v lese někde ve vnitrozemí. Můžeme si uvědomit a vidět, že jsme někde jinde. V místech, které mají svojí pohnutou historii. Jenže obtížně doložitelnou.

Samozřejmě mohu mluvit pouze za sebe, nedokážu říct jestli i velká část ostatních cítí to podobné.

Ovšem pokud se znovu ohlédneme, jaké umělecké díla v krajině pohraničí a o krajině pohraničí napříč historií vznikali, shodneme se na tom, že žánr komedie tvoří zanedbatelné procento.

Teď si můžeme položit otázku: Co na této krajině fascinuje filmaře?

7. Co na této krajině fascinuje filmaře?

“Co mě se dotýká nejvíc, je ta oblast těch Sudet, kde až dodnes dokážete zahlédnout stopy těch minulých dějů. Jsou to takové okamžiky, že tam procházíte lesem a najednou tam narazíte na stopy po nějaké vesnici, která tam stála do druhé světové války. Pak ti lidé odešli. Dneska tam naleznete stopy třeba nějakého obecního rybníka.

V lese narazíte na pár kaštanů, které dříve tvořily alej a podle nich poznáte, že jste asi v bývalé vesnici, protože kaštany v lese, to se moc často nevidí.

Já tam cítím nějakou určitou nostalgii, zároveň pocit zmaru. Byť máme pocit, že žijeme své životy s tím, že tu po nás něco zůstane a máme pocit, že tu zůstaneme otisklí na pořád, tak vlastně v těch severních Čechách, konkrétně v těch Sudetech si uvědomím, jak je to strašně pomíjivé.”¹⁷

Podle mého názoru kulisy bývalých Sudet lákají filmaře pro možnost modelování. Mám tím namysli fakt, že si zde můžete vytvořit skoro jakékoliv kulisy

¹⁷ HULÍK, Štěpán, scénárista minisérie HBO Pustina [telefonický rozhovor] 23.1.2020

za málo peněz. Stačí, když to ponese nějaké charakteristické znaky v rámci této krajiny.

Současnou krajinu pohraničí si můžeme poskládat skoro z čehokoliv.

Pozastavme se zde u prostého příkladu.

Představme si, že se díváme na film ze současnosti, který se odehrává v Praze. Co bude pro diváka natolik signifikantní výjev, že jednoznačně chápe, že se dívá na dílo odehrávající se v našem hlavním městě? Pražský hrad? Karlův most? Panorama Prahy v širokém celku?

Co bude pro diváka natolik signifikantní výjev, že jednoznačně pochopí, že se dívá na dílo odehrávající se v našem pohraničí?

Může to být vlastně skoro cokoliv, co má trochu patinu. V krajině industriální prvky a je to obklopené přírodou.

“Ač je to tam zdevastovaný, tak je to fotogenický. Já to беру takhle skoro až selským rozumem. Ono je to české středohoří strašně zajímavý. To máte ty hory, a pak najednou díra do země. Nebo teda několik děr. Ta architektura je tam taková splácaná. Ústí nad Labem a tady ta podobná města... Jsou fotogenický, ale příšerný.”¹⁸

Co z hlediska aktuální sociální situace může fascinovat na tomto kraji dokumentaristu?

Zmínil jsem již, že krajina pohraničí je dodnes rozeznatelná od zbytku republiky a to nejen na geografických mapách. Procenta nezaměstnanosti, nejvyšší počet lidí pouze se základní školou a spousta dalších nízkých nebo vysokých čísel ve statistikách.

¹⁸ ZACHARIÁŠ, Ivan, režisér minisérie HBO Pustina [ústní sdělení] 20.1.2020

Jak může vypadat skutečný, každodenní život v takové sociální situaci, když se podíváme za tyto statistiky?

“My jsme tam strávili dost času, protože jsme to brali poctivě. A spoustu těch mladých z Varnsdorfu, s kterými jsme se bavili, tak mluvili o tom, že chtějí odejít. Zmizet pryč. Že nechtějí být součástí toho světa stínů.

A svět stínů má různé podoby. Může to vypadat jako život strávený nějakýma “shit jobama.” Matka jedné dívky pracovala dříve v továrně na perník za nějakou minimální mzdu. Teď zase pracuje v továrně, kde se vyrábí dětské pleny na třísměnný provoz. Štěstí si hledá v takových prchavých vztazích s mužskými. Svět stínů nemusí být nutně nějaká ilegalita, násilí nebo drogy, ale může to být život, který moc světlou perspektivu nenabízí.

Jeden náš hrdina z filmu vydržel dva roky v továrně na mléko za 12 tisíc měsíčně, to je prostě strašně málo. Tím pádem má pocit takového polovičního života.”

Už jen samotné představy - “Jaké to asi může být v něčem takovém žít každý den?” Nám svým způsobem mohou částečně odpovídat na již položenou otázku: Co nás na tomto kraji aktuálně fascinuje? Co fascinuje filmaře?

Více či méně každého z nás fascinuje představa o životě ve “světě stínů.” Možná proto, že se toho bojíme, abychom někdy v životě neskončili podobně.

8. Představení audiovizuálních děl poslední doby.

V této kapitole bych rád ve stručnosti představil jednotlivá audiovizuální díla, která mě přiměla k psaní této práce. K hlubšímu prozkoumání pojmu: “Pohraničí ve filmu.”

K porovnávání, co mají tyto díla společného, v čem jsou rozdílná a jak tuto krajinu zobrazují se dostaneme ihned potom.

Ke krátkému představení přikládám i okomentování autorů, jež by mohli čtenáři přinést i osobnější rovinu uvažování o jednotlivých dílech, než mé pouhé samotné představení děje.

8.1 “Pustina” - thrillerová mini série

“Pustina” je osmidílná televizní minisérie HBO. Hlavním motivem celé série je zmizení dcery starostky malé vesnice Pustina.

Pustina je fiktivní název malé obce nacházející se na okraji dolu v severních Čechách, poblíž hranic s Polskem. Na pozadí vyšetřování a pátrání po zmizení čtrnáctileté dívky sledujeme několik dějových linek vzájemně se do sebe proplétajících. Nejvýraznější druhou linkou po vyšetřování zmizení dívky, je tlak na vesnici Pustina, kterou chtějí těžaři zbourat v rámci rozšíření těžby uhlí.

“Ve mně “Pustina” zanechala pojem: “Vážít si rodiny.” Já to nemám ani tak, že by mi osobně přišly důležité ty lokální problémy, co jsou tam. Myslím tím ty doly. To jsou pak takový podružný problémy. Pro mě to bylo o rodině a o osobních vztazích mezi lidma obecně. Ono je to ve své podstatě vždycky to nejdůležitější, protože přesně na to se pak vážou ty další problémy. Jestli se mají prolomit limity těžby, to všechno závisí na vztahu mezi lidma. To, že Pustina má nějakou kriminální zápletku, to pro mě není až tak důležité.”¹⁹

¹⁹ ZACHARIÁŠ, Ivan, režisér minisérie HBO Pustina [ústní sdělení] 20.1.2020

V poselství, které ve mě “Pustina” zanechává musím souhlasit s režisérem. Pustina je pečlivým zrcadlem nás všech. Zrcadlo nastavuje díky lidem ve vyhrocené situaci na okraji. Na hranici. Na okraji dolu, na hranici svých možností. Ve vykloubeném kraji. Divákovi klade neustále otázku: Co je pro tebe důležité?

8.2 “MOST!” - Satirický televizní seriál

“MOST!” je český osmidílný komediální televizní seriál České televize. Hlavní linkou je jednoduchý příběh o návratu bratra jedné z hlavních postav z Prahy zpět do rodného Mostu. Výraznou změnou, která ihned v prvním díle nastaví jádro konfliktu je fakt, že zmíněný navracející bratr prošel během toho, co byl pryč, tranzicí. Bratr Pavel je tedy náhle bratr Dáša. Celý seriál “Most!” humorným způsobem ukazuje na problémy s nimiž se transexuální lidé potýkají. Poukazuje na národní ješitnost. Ironizuje rasismus rasismem.

“Na seriálu “MOST!” z hlediska televizního producenta oceňuji, že se nám podařilo předat téma formou, která je velmi přístupná. A to ve výrobním aranžmá, který je relativně úsporný. Čili, točili jsme rychle a levně a dokázalo se nám podařit dostat do společnosti téma, aniž by se ta společnost cítila jakkoliv pod tlakem.

To téma je nesvoboda, která přichází se strachem. A když má člověk strach, tak je to jeho jisté omezení a dokud nedojde k nějakému poznání, to znamená k proniknutí, že ten strach je postaven na hliněných nohách. Tak žije v trvalém neklidu a ztrácí radost ze života.”²⁰

Pro mě je velkou předností seriálu “MOST!” a co stojí za jeho velkým úspěchem následující: “MOST!” nenutí divákům žádný konkrétní názor, žádné konkrétní východisko, jak by se něco mělo a naopak.

MOST! plošně nesděljuje, co je špatně. “MOST!” nenapadá ani obyvatelé Mostu ani intelektuální obyvatelé Prahy.

²⁰ REITLER, Michal, producent TV seriálu MOST! [ústní sdělení] 28.1.2020

Co se týče celkového významu a otisku tohoto divácky velmi úspěšného seriálu je fakt, že se nás všech Čechů dotýká, a to způsobem dlouho nevídaným. Dělá si srandu z nás samotných, a to tak, že se smějí i lidé na kterých je onen humor postaven.

8.3 “Nic jako dřív” - Dokumentární film

“Nic jako dřív”, dokumentární portrét tří teenagerů z učiliště ve Varnsdorfu před hranicí dospělosti. Dokument se snaží ukázat imaginární, společností nastavenou hranici za kterou už není cesty zpět, neboť za ní už není nic jako dřív. Dokumentární film, který se snaží pracovat s formou simultánně jako s obsahem.

Hranice dospělosti - Hranice státu

“Pro “Nic jako dřív” to nebyl primární cíl zasadit nějaký příběh do bývalých sudetských oblastí. My jsme měli téma hranice. A to jak hranice vnější, tak vnitřní. Měli jsme hrdiny z řad středoškoláků, kteří během filmu odmaturojí a ideálně oslaví osmnácté narozeniny. Překročí hranici dospělosti.

A když jsme si to takto pojmenovali, tak jsme si řekli, že by jsme ten film mohli zasadit i do geografické hranice. Že, ty hrdinové jsou na hranici dospělosti, celé se to bude odehrávat na hranici České republiky.”²¹

“Nic jako dřív” je unikátní svou formou. Tři různé portréty v jednom dokumentárním filmu. Pozoruhodná je blízkost kamery od filmových postav. Celý film jsme takřka nalepení na postavě a sledujeme její počínání. Nevýhodou této formy je, že se často nedokážeme na některé věci dívat z vrchu. Z větší vzdálenosti. Dostáváme tak velmi omezený pohled. Na druhou stranu je ale ona blízkost výhodou,

²¹ KOKEŠ, Lukáš, režisér filmu Nic jako dřív. [ústní sdělení] 22.1.2020

neboť nás dokáže vtáhnout do děje způsobem, že jako diváci místy pochybujeme, zda filmová postava ví, že jí někdo natáčí.

9. Vzájemná podobnost

Každé audiovizuální dílo, ale i obecně umělecké může být, a často je “Svět sám pro sebe.”

Často je buď lehce přikrášlené, zromantizované, více kontrastní, než je tak ve skutečné realitě ze které může vycházet.

Například jenom samotná hudba dodá audiovizuálnímu dílu emoci, která v surovém záběru vůbec nemusí být.

Tímto příkladem se nechtěně dostávám na začátek úvah o tom, co je to filmová realita. Což bych nyní nerad příliš prohluboval, neboť si uvědomuji šířku tohoto tématu.

V základním uvažování se ale jistě shodneme, že každé audiovizuální dílo i to dokumentární je často pouhým úhlem pohledu na svět a tvůrci jsou ti, kdo tento úhel nastavují. Co dílo, to unikátní úhel na události, prostředí, svět.

V čem se podobají vybraná díla poslední doby z krajiny našeho pohraničí?

Začnu velmi prostě.

Dokument “Nic jako dřív” a MOST! volí vyprávění příběhu skrze postavy.

Srovnávat dokumentární portrét tří osob a satirický hraný seriál lze velmi těžko, proto abych dospěl k nějakému většímu závěru.

Žánrově lze oboje velmi těžko srovnat. Co však mohu srovnat je přístup jakým obě dvě díla ukazují podobnou krajinu v níž se nacházejí.

“Nic jako dřív” stojí na intimní vzdálenosti mezi kamerou a portrétovaným. Osoby v dokumentu nám nezáměrně ukazují krajinu, jež mají okolo sebe. Není v tomto ohledu potřeba velkých celků krajiny nebo vysvětlivek. Dokážeme si jako diváci skrze ně udělat ucelený obraz o prostředí ve kterém žijí.

MOST! jde podobnou cestou. To hlavně proto, že satirický seriál stojí na postavách a jejich hláškách. Pro prostředí v takovém seriálu tvoří už jen taková dodatečná kulisa. Čím víc je okolí výraznější, tím víc vynikne humor z úst postavy.

Otázkou, kterou rozvedu v další kapitole zůstává, jak moc konkrétně MOST! hovoří o prostředí a krajině v níž se odehrává a jakou mírou je to pouhá doprovodná kulisa k větší akceleraci vtipu.

Svět minisérie Pustiny a dokumentárního filmu Nic jako dřív, je svět bez slunce. A to doslova. V žádném ze záběrů těchto děl nenaleznete slunce. Je buď noc nebo pod mrakem. Pokud svítí slunce, tak jsme s postavami v interiérech a nebo nás tvůrci nenechají vydechnout.

Ihned uvádím příklad.

V Pustině vidíme výrazněji slunce, nebo světlejší obrazovou atmosféru až v předposledním sedmém díle. A to ve dvou případech. Ihned na začátku tohoto dílu se ocitáme v časovém skoku oproti předchozímu šestému dílu. Pravděpodobně jsme přeskočili zimu a jsme někde v období léta. Tento časový skok není, až tak podstatný v rámci konkrétního určení datumu. Pravděpodobně se mezi těmito díly udál proto, aby bylo divákem pochopeno, že čas ubíhá, ale vyšetřování se pozastavilo. Na nic nového se za tento časový skok nepřišlo.

Je to poprvé za celou sérii, kdy se děj neodehrává ve tmě, či v potměšilé atmosféře podzimu.

Tvůrci nás ale záměrně nenechají vydechnout. Ihned na začátku dílu sledujeme, jak se rodiče, obyvatelé obce Pustiny, snaží najít jejich malou dceru, která jim zmizela na okamžik z dohledu.

Zajímavé ovšem je, že i když nás začátek tohoto dílu překvapí světelnou atmosférou, která za celou dobu v Pustině nebyla přítomna, při bližším zkoumání zjistíme, že se děj nenachází v přímém slunečním světle, ale že je zataženo.

Druhý moment setkání se slunečními paprsky vidíme v tomtéž díle, když postava Jaroslava Duška - otce zavražděné čtrnáctileté dcery kráčí navštívit bývalého chovance z výchovného ústavu do starého obytného domu, který se jeví, že bude do pár let vybydlený.

Tuto scénu si stačí z předchozí věty pouze představit a pochopíme, že žádné slunce tu není, ani kdyby bylo.

V dokumentu "Nic jako dřív" se překvapivě v rámci prostředí a tématu ze kterého vychází dostaneme díky lince dvou studentek varnsdorfského učiliště na pracovní zájezd do Řecka.

Tam sice vidíme slunce a moře, ale opět skrze filtr souvislostí, které si jako diváci uvědomujeme. Například skrze fakt, že sledujeme mladé osmnáctileté dívky, pravděpodobně prvně u moře, které jsou však do jisté míry v zajetí sociální situace z níž pocházejí. Ačkoliv je chvilku sledujeme koupat se v moři, víme, že tento kousek světlého okamžiku je zde pouze na krátký moment. Což nám sama potvrdila i jejich vyučující ve scéně před odjezdem slovy: "Jsou to jenom čtyři měsíce. Uteče to jako voda."

*"Asi nejdepresivnější je příběh Nikoly a Aničky, jež dostaly v rámci studia možnost na léto vycestovat do Řecka "na stáž". V Řecku je sice moře, ony ale v hotelu u pláže stále jen rovnají příbory. Ve stejné rutině, jakou jim život nejspíš bude nabízet i nadále. Tedy pokud budou mít to štěstí a neskončí na ulici či na drogách."*²²

²² Recenze: Nic jako dřív má moc zbourat hranici mezi dokumentem a fikcí. Český film je tu opět světový - Aktuálně.cz. *Magazín - Aktuálně.cz* [online]. Copyright © [cit. 08.08.2021]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/kultura/film/recenze-nic-jako-driv-ma-moc-zbourat-hranici-mezi-dokumentem/r~d54281ae2f8a11e8aca5ac1f6b220ee8/>

K udržení této atmosféry tvůrcům dopomáhá v této scéně hudba, která se sice jeví jako šťastná a optimistická, má však melancholický podtón.

Na tento postřeh mě přivedla Mgr. Stanislava Schupplerová z oddělení audiovizuální tvorby ústavu bohemistiky a knihovnictví slezské univerzity v Opavě. V přednášce s názvem "Sudety fikce a realita" volně dostupné na webu: youtube.com.

Ta sice hovoří o románech týkajících se krajiny Jeseníků, nikoliv severu, ovšem literární či filmový pojem "Sudety" je si často podobný po celém pohraničí naší země.

*"Když se podíváme po notoricky známých knihách jako jsou třeba Körnerovy podzimní novely jako je "Zánik samoty Berhof", "Zrození horského pramene", nebo po dnes již známém grafickém románu "Alois Nebel", tak budeme narážet stále na totéž. Jako kdyby se tomuto kraji vyhýbalo prosluněné léto. Je to krajina zahalená do mlh a deště, která je jaksi zvláště uzavřená sama do sebe."*²³

Co se týče filmových postav v těchto dílech - ať už smyšlených v rámci Pustiny a nebo reálných v dokumentu Nic jako dřív, mohu o nich říct, že všechny postavy psychicky devastuje prostředí ve kterém se nacházejí.

V rámci dokumentárního filmu si těžko předem určit, zda vývoj postavy bude v průběhu vašeho filmu pozitivní. Zda portrétovaná osoba bude nabývat štěstí a spokojenosti v průběhu filmu.

Anglicky by se dalo říct: "Up-lifting story." - Příběh o cestě ze zdola nahoru.

V rámci hrané věci je tato věc předem daná. Co se týče Pustiny, tak tento vzorec, že všichni jsou čím dál méně šťastní je ovlivněn vyprávěcím stylem "severské krimi"

²³ 09 - Média a dějiny 2018 / Stanislava Schupplerová – Sudety fikce a realita - YouTube. *YouTube* [online]. Copyright © 2021 Google LLC [cit. 08.08.2021]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=_35TNJlu_g&t=903s&ab_channel=M%C3%A9dia%2Cd%C4%9Bjinyaspole%C4%8Dnost

“Severské krimi” je literární styl mnoha autorů ze skandinávských zemí. Nejčastěji vypráví o vyšetřování vraždy na malém městě, či vesnici z pohledu vyšetřovatelů. Velkým výrazovým prostředkem je krajina ve které se děj odehrává.

Podle mého názoru a myslím, že nebudu daleko od pravdy, se toto fascinování žánrem a prvky ve vyprávěcím stylu “severské krimi” prohnalo v tomto období let 2014-2016 celým světem. Velkou zásluhu v tom nepochybně má televizní minisérie, překvapivě také z produkce HBO, která vznikla o dva roky dříve než Pustina.

Onou minisérií je první série “True detective.”²⁴

V ní se nacházejí podobné výrazové prostředky a styly vyprávění jako v Pustině.

V True detective sice sledujeme primárně vyšetřovatele vražd a jejich soukromý a rodinný život. Nikoliv celé společenství, celou vesnici, jako v případě Pustiny.

Podstatně podobné je to, že nikdo z vyšetřovatelů, ani z dalších postav nedospívá v průběhu vývoje děje k větší radosti. Naopak. Zdá se jako kdyby celý příběh a prostředí ve kterém se odehrává stále více ubíral energii a radost všem, kteří se v něm nacházejí.

Do jisté míry nám to může objasnit scénárista Štěpán Hulík ve své odpovědi na otázku jak vytvořili postavy v Pustině.

“Konkrétně v případě Pustiny a starostky Hany. Řekli jsme si, že chceme, aby ta starostka stála na straně lidí, kteří odmítají těžbu a nechtějí tu vesnici vydat těžařům.

Přirozeně vám to určuje postavu jako aktivní hrdinku, která se snaží konat nějaké konkrétní kroky, aby dosáhla svého cíle. Potřebujete někoho, kdo je v nějaké aktivitě, kdo se o něco snaží. Postupně jsme začali vytvářet rodinu kolem ní. Manžela. Samozřejmě vy potřebujete pro příběh nějaký konflikt.

²⁴ True Detective [Temný případ] [TV seriál] Režie Cary Joji Fukunaga, USA, 2014.

Takže jsme došli k tomu, že chceme aby mezi Hanou starostkou a jejím mužem byl konflikt. Začali jsme přemýšlet, co může být zdrojem konfliktu. Takhle postupně jsme přišli k celé té historii postavy. Co se stalo v minulosti s jejím manželem. Že to byl učitel, který tam měl nějaké aféry na gymplu. Že je nemocný, odešel z domu. Bydlí na chatě.

A takto vlastně krok za krokem, jsme si ten příběh zabydlovali. Stejně tak jsme doplňovali další postavy mezi obyvatele vesnice, zase opět je potřeba, aby mezi nimi bylo nějaké napětí. Takže znovu přemýšlíte, co je zdrojem konfliktu.”²⁵

Prostředí ve kterém se celý děj odehrává je dalším výrazovým prostředkem vyprávění. V Pustině máme těžbu uhlí a úzkostně zruinovanou krajinu.

V první sérii True Detective je to neutišitelné industriální prostředí sousedící s bažinami, močály a nepřilíš vlídnou krajinou.

To vše v obou sériích funguje jako zcela úmyslný vyprávěcí prostředek.

Z toho všeho, ale nijak daleko neodchází dokument “Nic jako dřív.” U něj však není tolik podstatný výrazový prostředek krajiny vnější.

Za celý film nevidíme výrazné celky. Záběry, které by nám jasně ilustrovali v jaké krajině se portrétované osoby nacházejí.

Nic jako dřív jde v tomhle naopak, co se týče obrazového jazyka.

MOST! jde naopak co se týče celého přístupu v zobrazování tohoto “surového” kraje.

10. Vzájemná odlišnost.

“Myslím si, že to není žádná hitparáda, tam žít. Co se týče těch měst v severních Čechách, tak ta situace je docela dost špatná, ale já jsem měl vždy pocit z těch lidí, že si z toho dokážou relativně dělat srandu, byť jsou někdy v tom humoru dost odevzdaní.

²⁵ HULÍK, Štěpán, scénárista minisérie HBO Pustina [telefonický rozhovor] 23.1.2020

Protože, co se týče třeba Mostu, tak ty lidi jsou ve dvou polohách. Buď prostě odejít a nebo se tam zakopat do smrti.

Ale mám pocit, že ti lidé si z toho dokážou udělat srandu, byť je ten humor někdy hodně tvrdý.”²⁶

Televizní seriál MOST! jde proti všem zajetým kolejím ve vyobrazování pohraničního, vykloubeného kraje.

Tvůrci zvolili přístup, který je naší české mentalitě nejvíce podobný. A to jest humor. Velmi často až cynický humor. Můžeme se zde, ale ptát, jak moc je tento přístup tomuto kraji vlastní. Jak moc to skutečně o něčem v rámci tohoto kraje vypovídá.

Sám scénárista Petr Kolečko, mi totiž přiznal postup při vývoji scénáře tohoto veleúspěšného seriálu české televize, který doslova zlidověl.

“Ono to vzniklo takovou fúzí dvou námětů. Já jsem nejdříve nabídl České televizi takový námět na sitcom ve kterém se ke xenofobnímu klukovi přistěhuje transexuální předělaný bratr a žijí spolu. Měl jsem to vymyšlené jako takový komorní sitcom. Ale kreativnímu producentovy Reitlerovy to bylo málo a jeho napadlo, že by se to mělo ještě něčím prohnat. A mě napadlo spojit to ještě s něčím o čem jsem už uvažoval dýl a sice napsat něco o Mostu. A mě napadlo, prohnat to kulisama toho Mostu. A takhle to vzniklo.”²⁷

Nabízí se tu otázka: Jak moc tento seriál skutečně hovoří o vykořeněném kraji severních Čech, potažmo pohraničí.

Nefungoval by tento příběh i v prostředí jiného maloměsta?

Podle mě ano.

²⁶ KOLEČKO, Petr, scénárista TV seriálu MOST! [ústní sdělení] 29.1.2020

²⁷ KOLEČKO, Petr, scénárista TV seriálu MOST! [ústní sdělení] 29.1.2020

Osobně si totiž nemyslím, že by sever naší země oplýval specifickým tvrdým humorem. Mohu se mýlit, ale mám za to, že tento humor je specifický pro Ostravu a okolí.

Příběh o transexuálovi, který se přistěhuje po letech ke svému bratrovi lze umístit na jakékoliv maloměsto po celé republice.

MOST! je seriálem komediálně satirickým. Od tohoto stylu nelze očekávat, že jeho přívlastkem autenticita. Nebo alespoň snaha o ní.

V tomto ohledu se ale pouze veze na vlně filmů a seriálů, které zde vznikli těsně před ním.

Nechci to hodnotit příliš negativně, ale co se týče zobrazování oblasti pohraničí, tak se v případě MOST! jedná o “těžbu” chvilkové populární vlny.

Podle mého názoru lze tento seriál umístit do prostředí jakéhokoliv jiného kraje, kde se nachází menší město s větším procentem nezaměstnanosti. Který bude souviset s pocitem bezvýchodnosti situace.

V tomto ohledu je pro mě tento seriál výrazně odlišný od Pustiny a Nic jako dřív. Nikoli pouze obsahem a stylem žánru.

“Seriál využívá „sexy severu“, objektivizovanému obrazu zpustošené krajiny, která se na mapu českého filmu dostala skrze seriál Pustina, na jejíž vlně se veze.”

28

Touto logikou analýzy můžeme samozřejmě přistoupit i k dokumentu “Nic jako dřív.” Nápad portrétovat mladé lidi těsně před maturitou lze kdekoliv po celé republice. Nemusí to být nutně v krajině pohraničí. Ovšem “Nic jako dřív” zcela jasně poukazuje na lokální problémy a ukazuje svým způsobem surovou realitu, která nás nutí, byť k minimálnímu zamyšlení.

²⁸ Seriál Most! by mohl být vtipný i bez urážek. *Deník Referendum* [online]. Copyright © [cit. 08.08.2021]. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/29087-serial-most-by-mohl-byt-vtipny-i-bez-urazek>

Pustina nám skrze vyšetřování zmizení dívky a těžbu uhlí ukazuje rozpad společnosti.

MOST! nám ukazuje naše národní slabosti. Můžeme říct, že i naší národní mentalitu humorným způsobem, který je nám vlastní.

V tomto ohledu se jedná skoro až o "Uroboros." Had, který požívá sám sebe a tvoří tak nepřekročitelný kruh. Neboť samotná existence seriálu MOST! a jeho humoru nám pouze ukazuje, jací jsme a jak nás baví, že tací jsme.

11. Závěr

Během psaní této práce ve které jsem se v závěru pokusil popsat hlouběji a vést úvahy nad různými přístupy, které tvůrci zvolili při zobrazování jednoho kraje mě napadlo, který přístup - způsob je dle mého názoru nejlepší. Který je skutečný a realistický. Dokáže bez patosu nebo přílišné fantazie citlivě přenést atmosféru a pochopení, proč je tento kraj takovým jakým je.

Došel jsem k názoru, že lze velmi těžko srovnávat, který z nich má větší cenu a hloubku. Mohu uvést svoje osobní postřehy a rozvést svoje osobní úvahy, čím jaký přístup je dle mého názoru autentičtější ve vztahu k autentičnosti onoho vykloubeného kraje.

Osobně u mě vede duo "Pustina" a "Nic jako dřív." Neboť svojí formou dokáží citlivě ukazovat tíhu atmosféry, bezvýchodnost, ale přesto způsobem lákavé poetiky života bez cíle. Života ve "světě stínů"

Pokud se bavíme o autenticitě, tak tyto dvě díla se tomu výrazně přiblížili.

Mám takovou osobní tezi, že dílo by se mělo svým způsobem podobat tématu, nebo prostředí o kterém vzniklo. To znamená, že drsný sever Čech si žádá "drsné" zpracování.

Onu drsnotu, bych ale tlumočil jako pokus o autenticitu, surovost a bezprostřednost.

Co se týče pojmu “autenticita” bude se zde nacházet vždy problém. Ona i samotná “Pustina” je do jisté míry atrakce využívající fotogeničnost kraje. Dělá to však prostředkem, který do krajiny zapadne a příliš nevyčnívá způsobem, který by nám nešel strávit.

Komediální série “MOST!” je ojedinělá svým tématem a svým zpracováním. Postrádá, ale do velké míry větší gró než je její samotný humor. Snaží se přiblížit k něčemu, co je otázkou, zda se zde vůbec nachází a nacházelo.